

Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

БІЛЯНІНА ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА

УДК 811 [581+161.2] – 115 (043.3)

ТИПИ ДІАЛОГОВИХ СТРАТАГЕМ
В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КАРТИНАХ СВІТУ
КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХVІІІ – поч. ХХІ ст.

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Київському національному лінгвістичному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
кафедра загального мовознавства і германістики,
завідувач кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Деменчук Олег Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра романо-германської філології,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук
Пойнар Любов Михайлівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
кафедра мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії, асистент кафедри

Захист відбудеться “30” червня 2017 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої ученої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “29” травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої ученої ради

Т.С. Толчєєва

Підписано до друку 19.04.2017 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 61.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст. У роботі визначено типи діалогових стратагем, відображених в індивідуально-авторських картинах світу письменників у формі різних діалогових конструкцій, які співвідносяться із зодіакальними комунікативно-поведінковими стереотипами представників Китаю й України.

Лінгвокультурологія на сучасному етапі її розвитку характеризується зміщенням акцентів із виявлення національно-культурного компонента семантики в окремих мовних одиницях на його ідентифікацію у більш складних утвореннях (С.Г. Воркачов, В.А. Маслова, В.М. Телія та ін.), з-поміж яких особливою ментальною маркованістю відзначаються діалогові конструкції (М.А. Голованєва, Л.Г. Ступникова та ін.) і під якими традиційно в теорії діалогу (М.М. Бахтін) розуміли групу з двох або більше граматично самостійних речень, пов'язаних між собою спільним змістом та будовою, що становлять одне розгорнуте повідомлення (Ж.В. Ніконова, D. Walton та ін.).

Діалогові конструкції мають потужну традицію вивчення, представлену різними аспектами: *лінгвістичним* (Н.Д. Арутюнова, Н.С. Валгіна, Р.Й. Якобсон), *лінгвокогнітивним* (Л. Джейкобс, Р. Хікнер, D.F. Tappin), *комунікативно-прагматичним* (І.П. Сусов, G.N. Leech, J.R. Searle) тощо, де їх аналізували за видом модальності (С.Ю. Ніколаєва), провідною комунікативною функцією (І.В. Романюк), характером розвитку (П.О. Беляєва), інтерсуб'єктивною парадигмою впливу-взаємовпливу (К. Джолін, О.Г. Ковальов), ступенем відкритості, походженням, характером учасників спілкування (Н. Henne, H. Rehbock) тощо.

Новий погляд на лінгвокультурну природу діалогових конструкцій запропоновано в теорії міжкультурної комунікації (В.Г. Зінченко, В. Hurt, В. Tomalin, 高永晨), розглядаючи їх як мовно-поведінкові стратегії учасників діалогу і в реальному спілкуванні (Є.В. Ключев, Є.В. Милосердова), і в художньому (Р.О. Будагов, А.М. Васильєва, Кв. Кожевникова). У художньому діалозі ці утворення є стилізованими формами розмовного мовлення, які відтворюють індивідуально-авторську картину світу письменника як представника певного національного колективу (Л.О. Бутакова, Т.М. Касенкова).

Особливий інтерес у цьому плані становить дослідження комунікативних стратегій учасників діалогу (В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, М.М. Полужин) як плану поведінки (В.І. Гордієнко, Л.В. Копець, Т.О. Топольська), що виражається у виборі продуманих мовцем поетапних мовних дій (О.С. Іссерс, О.П. Сковородников).

Такий погляд на онтологічну природу діалогу корелює з поняттям *стратагема*, що у словнику В.І. Даля визначається як “військова хитрість, обман. *Стратіг* і *стратілат* – воїн, воєначальник, воєвода” [Даль 1909, т. 4, с. 568]. Термін “стратагема” має давню історію, який був ужитий у трактаті про військове мистецтво Сунь Цзи (V ст. до н.е.). У науковий обіг його було введено лише у 1970 р. швейцарським синологом Харро фон Зенгером на позначення алгоритму людської поведінки, що має національну специфіку й характеризується вербальною та невербальною формами вираження.

Останнім часом лінгвісти почали досить активно оперувати цим терміном на матеріалі однієї мови, переважно, китайської – у *культурно-семантичному* аспекті (白淑然, 葛存根, 张赫), а також у зіставленні: у російській і китайській мовах (Сюе Фуцзи, Цао Юнцзе), в англійській, китайській, німецькій та російській мовах (С.В. Сидорков) – у *лінгвокультурологічному*.

Стратегемність (О.О. Нестерова, О.Р. Очиров, Д.Б. Регзенова) як культурний феномен є синтезом психологічних якостей і окремої особистості, й цілих національних колективів, що сприяють досягненню бажаного результату шляхом побудови комбінаторних планів. Насамперед, стратегемність зумовлює комунікативно-поведінкові стратегії у процесі діалогічного спілкування, а тому в роботі запропоновано новий термін *діалогова стратагема*, яка реалізує різні сценарії учасників діалогу.

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямованістю на дослідження міжкультурного діалогу за участі Китаю та виявлення впливу історичних і соціальних чинників на стратегемність китайського світогляду і поведінку китайців у взаєминах з іншими етносами, зокрема з українським. Розкриття когнітивної природи діалогових стратагем, відображених в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст., сприятиме глибшому осмисленню багатьох сторін сучасного стратегічного партнерства Китаю й України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету за напрямом “Мови світу: генезис, таксономія, функціонування у синхронії і діяхронії” (державна реєстрація № 0115U002513, наказ № 1243 МОН України від 31.10.2014 р.). Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету “Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діяхронії” (тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 7 від 25 грудня 2014 року).

Метою дисертаційної роботи є встановлення спільних і відмінних типів діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов'язані з вивченням діалогу як стратагеми індивідуально-авторської картини світу письменника;
- розробити комплексну методику зіставлення діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.;
- виявити концептуальний взаємозв'язок між інваріантно-зодіакальними типами діалогових стратагем та визначити їх варіантні відповідники в китайській та українській мовах протягом XVIII – поч. XXI ст.;
- установити співвідношення смислів діалогових стратагем із прислів'ями як фіксаторами багатовікового досвіду китайського й українського народів;

– розробити класифікацію діалогових стратагем як ментальних конструктів індивідуально-авторських картин світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.;

– простежити динаміку культурно-детермінованих типів діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.

Об'єктом дослідження є індивідуально-авторська картина світу як відображення національної ідентичності китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.

Предметом дослідження є типи зодіакальних діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст., виражених діалоговими конструкціями.

Фактичний матеріал дослідження становлять 1308 діалогових конструкцій: 647 – у китайських художніх текстах XVIII – поч. XXI ст., 661 – в українських.

Джерельною базою дисертації є: *художні тексти XVIII – поч. XXI ст.:*
китайською мовою: 红楼梦 (曹雪芹, 2007), 沉沦 (郁达夫, 1982) [Електронний ресурс], 呐喊 (鲁迅, 1953) [Електронний ресурс], 青春之歌 (杨沫, 1958) [Електронний ресурс], 黄金时代 (王小波, 1978) [Електронний ресурс], 子夜 (茅盾, 1996), 幻城 (郭敬明, 2003) [Електронний ресурс], 春风沉醉的晚上 (郁达夫, 1998) [Електронний ресурс], 老张的哲学 (老舍, 1986) [Електронний ресурс], 全世界都8岁 (皮皮, 2000) [Електронний ресурс], 何以笙箫默 (顾漫, 2007) [Електронний ресурс], 杉杉来了 (顾漫, 2011) [Електронний ресурс], 我的帝王生涯 (苏童, 1993) [Електронний ресурс], 想一个男生 (饶雪漫, 2007) [Електронний ресурс];
українською мовою: Енеїда. Наталка Полтавка (І. Котляревський, 2007), Конотопська відьма. Вибрані твори (Г. Квітка-Основ'яненко, 2011) [Електронний ресурс], Чорна рада (П. Куліш, 2013) [Електронний ресурс], Повія (П. Мирний, 2008) [Електронний ресурс], Записки Кирпатого Мефістофеля (В. Винниченко, 2012) [Електронний ресурс], “Аристократ” із Вапнярки (О. Ф. Черногуз, 1983) [Електронний ресурс], Московіада (Ю. Андрухович, 2006) [Електронний ресурс], Жовтий князь (В. Барка, 2009), Амулет Паскаля (І. Роздобудько, 2011), Мати все (Л. Дашвар, 2011), Трохи п'їтьми, або На краю світу (Л. Дереш, 2008), АМтм (Ю. Іздрик, 2010).

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – *структурний метод*, зокрема *методика трансформаційного аналізу* – для визначення семантичних і формальних перетворень діалогових конструкцій в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників у певну історичну добу; *контекстуально-інтерпретаційний метод* – для аналізу впливу контексту та авторських інтенцій на вибір діалогових стратагем та відповідних діалогових конструкцій; *прагматичний аналіз* – для ідентифікації типів діалогу на основі класифікацій мовленнєвих актів. *Метод комунікативних парадигм та лінійно-акцентних перетворень* – для установлення способів і засобів трансформації нейтральних комунікативних структур у національно-марковані діалогові стратагеми.

Лінгвокультурологічний аналіз – для виявлення ступеня відповідності діалогових стратагем прислів'ям як утворенням, що акумулювали багатовікові традиції китайського й українського етносів; *описовий метод* – для характеристики варіантних діалогових конструкцій та інваріантних зодіакальних діалогових стратагем; *контент-аналіз* – для аналізу змісту художнього тексту та інформації, пов'язаної з конструюванням діалогів; *процедура кількісних підрахунків* – для забезпечення об'єктивності наукових результатів; *зіставно-типологічний метод* – для систематизації типів діалогових стратагем, характерних для індивідуально-авторських картин світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації *уперше уточнене* витлумачення стратагеми як етноконцептуального відображення мовно-культурної ідентичності письменника в його індивідуально-авторській картині світу; *запропоноване* визначення діалогової стратагеми як культурно зумовленого художнього сценарію позиціонування учасників діалогу, що відображає в індивідуально-авторській картині світу письменника стратумно-стратегічну колекцію ідеологічно-ментальних хитрощів певного народу у формі різних типів діалогових конструкцій, що мають знаково-символічну природу; *установлено* 4 типи діалогових конструкцій (риторичний, конфліктний, імперативний та фатичний), що репрезентують діалогові стратагеми (“Змія”, “Кролик”, “Миша”, “Тигр” та “Кінь”), які співвідносяться із зодіакальними комунікативно-поведінковими стереотипами представників Китаю й України; *ідентифіковано* відповідність діалогових стратагем крилатим фразам і прислів'ям як фіксаторам цих ментальних конструктів: діалогова стратагема “Змія” характерна для китайських художніх текстів XVIII ст. / українських – XIX ст. і відображена спільними за змістом прислів'ями: (у фатичному типі “明修棧道) 暗渡陳倉” (“Кусюче тигреня зубів не показує”) / “Часи для краси, а врем'я по сонцю”, у конфліктному “空城計” (“У світлі лампи колір не розрізнити”) / “Хвастливого з багатим не розбереш”, в імперативному “借刀殺 人” (“Панувати над варварами, використовуючи їх самих”) / “Добре чужими руками жар загрібать”)) та відмінними: (у риторичному типі “走為上” (“Краще піти додому поклагодити сітку, ніж біля води на рибу дивитись”) та “З комара зробили вола”; діалогова стратагема “Миша” характерна для китайських художніх текстів XIX ст. і відображена такими прислів'ями: (у риторичному типі “瞞天過海” (“Лисиця повчає, щоб обікрати”) / “На панську мудрість – мужицька хитрість”, у фатичному “美人計” (“Отрута чорного скорпіона або зеленої змії не така небезпечна, як отрута, прихована у серці жінки”) / “Вигрів гадину за пазухою”), у конфліктному “趁火打劫” (“Кидати камінням у впалого до колодязю”) / “Тепер її и кури заклюють”, в імперативному “指桑罵槐” (“З'їла м'ясо кішка, а сварять пса”) / “Хто винен? – Невістка”); діалогова стратагема “Кролик” характерна для китайських художніх текстів XX ст. / українських – XVIII ст. і відображена спільними за змістом прислів'ями: (у риторичному типі “樹上開花” (“На залізному дереві квітнуть квіти”) / “Пристав нові двері до старої лазенки”, у фатичному “李代桃僵” (“Втратив майно – уникнув біди”))

/ “Треба сто пар волів віддати, аби добру жінку мати”), у конфліктному “釜底抽薪” (“Навіть товста мотузка починає гнити з однієї нитки”) / “Тиха вода греблі рве”), в імперативному “笑裡藏刀” (“На вустах мед, а за пазухою ніж”) / “На словах милості просить, а за халявою ніж носить”); діалогова стратагема “Тигр” характерна для українських художніх текстів ХХ ст. і відображена такими прислів’ями: (у риторичному типі “З комара зробили вола”, у фатичному “Як кажуть, то й батька вьжжуть”, у конфліктному “Моє діло, як кажуть, мірошницьке: запусти, та й мовчи”, в імперативному “Не кождий слабий, що стогне”); діалогова стратагема “Кінь” характерна для китайських та українських художніх текстів поч. ХХІ ст. і відображена спільними за змістом прислів’ями: (у фатичному типі “偷梁換柱” (“Вивісити на вітрину баранячу голову, а продавати собачатину”) / “Він багато робить, щоб нічого не робити”, в імперативному “調虎離山” (“Важко впоратись з блохою, яка кусає тебе під ковдрою”) / “Вислідити лиса в ямі”) та відмінними: (у риторичному типі “隔岸觀火” (“Коли баклан б’ється з устрицею, у вирахі лишається рибалка”) / “Пусти чорта в хату, то він и на піч залізе”, у конфліктному “擒賊擒王” (“Хочеш убити змію – бий по голові, хочеш знищити банду – лови ватажка”) / “Або зелене жати, або нічого не мати”).

Виявлено домінантні для кожного століття типи діалогових конструкцій, відображені діалоговими стратагемами: у китайських художніх текстах ХVІІІ ст. домінує фатичний тип (59%). З ХІХ ст. – риторичний тип (55%), залишаючись без змін протягом ХХ ст. – 33%; в українських художніх текстах ХVІІІ ст. – риторичний тип, який у ХІХ ст. трансформується в імперативний, а у ХХ ст. – у конфліктний (33%). На поч. ХХІ ст. простежується тенденція до домінування риторичного типу діалогових конструкцій (кит. (59%), укр. (50%)), які відображають діалогову стратагему “Кінь”.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їхнього застосування в зіставно-типологічних дослідженнях, а також у викладанні таких навчальних дисциплін, як “Загальне мовознавство” (розділи “Природа і сутність мови”, “Мова і суспільство”, “Мова і мислення”, “Мова та історія”, “Мова як знакова система”), “Лінгвокраїнознавство” (розділ “Мова і культура”), “Лінгвокраїнознавство Китаю” (розділ “Мова і культура”), “Історія української літературної мови”, “Історія китайської мови” (розділ “Стилістика”), “Вступ до спеціальної філології” (розділ “Китайська філологія”), “Порівняльна типологія китайської та української мов”.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовані на *п’яти міжнародних науково-практичних конференціях*: “Іноземна філологія у ХХІ столітті” (Запоріжжя, 2014), “Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти” (Київ, 2014), “Актуальні проблеми філології та лінгвістики – 2014 (AProFil-2014)” (Будапешт, 2014), “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2016), “Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи” (Одеса, 2016).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи викладено у *десяти* публікаціях: у *шести* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України, в *одній* статті – в періодичному виданні іншої держави та тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів, висновків, списку використаної літератури (235 найменувань, з яких – 39 іноземними мовами, 18 – лексикографічних джерел, 26 – джерел ілюстративного матеріалу) та додатків (78). Повний обсяг дисертації – 350 сторінок, основний зміст викладено на 244 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ “Теоретичні засади вивчення діалогів як стратагем індивідуально-авторських картин світу” присвячено аналізу напрямів вивчення картин світу, встановленню місця індивідуально-авторської картини світу (**далі – ІАКС**) в мовній і концептуальній картинах світу, дослідженню еволюції поняття “діалог” у міждисциплінарних студіях, таксономії діалогових конструкцій, а також характеристиці діалогової стратагеми як конструкта ІАКС письменника.

Розгляд мови як безперервного творчого процесу, а її внутрішньої форми – як втілення індивідуального світогляду народу сприяв актуалізації вивчення поняття “картина світу” в сучасній лінгвістиці. Носієм картини світу є й окрема людина, й національна спільнота, що засвідчує наявність індивідуальної та національно-мовної картин світу (С.К. Гураль, О.О. Корнилов, С.Є. Нікітіна). Творцем ІАКС є письменник, що в художньому творі відображає не лише власний світогляд, а й національні, етнічні та культурні особливостей народу, представником якого він є (Ю.М. Караулов, В.І. Постовалова, Т.Ф. Семашко). Національно-мовна картина світу експонується в соціокультурних стереотипах поведінки, що впливає на вибір відповідних комунікативних стратегій у процесі як усного діалогу, так і художнього.

У когнітивній площині феномен діалогу пов'язують із мисленням і свідомістю людини, що має свою специфіку в кожній конкретній культурі й виражається різними формами діалогових конструкцій (**далі – ДК**), які найбільш яскраво виражаються в ІАКС письменника.

У наявних на сьогодні лінгвістичних класифікаціях ДК (виявлених на матеріалі різних типів текстів) універсальними визнано 4 типи (риторичний, фатичний, конфліктний, імперативний), які співвідносяться із національними комунікативно-поведінковими стереотипами представників певного соціуму.

Комунікативно-поведінкові стереотипи, детерміновані психологічними установками на досягнення комунікативної мети (В.С. Третьякова), спрямовані на корекцію моделі світу адресата (Т.А. ван Дейк) з урахуванням мовного “коду” (В.З. Дем'янков), що визначає їх зв'язок зі свідомістю мовців і впливає на перебіг діалогічного спілкування.

Такий підхід підтверджує припущення про те, що ДК мають *стратагемний характер*, де **стратагема** є концептуальним відображенням людської свідомості, що має стратову природу, ядром якої є стратегія, а периферійними стратами – національні, культурні, філософські та історичні нашарування. Визначивши зв'язок стратагеми з поведінковими стратегіями, зумовленими інтенціями учасників комунікативного акту (О.П. Демиденко, І.І. Морозова) і відтвореними за допомогою різних типів ДК у стереотипній поведінці, типовій для певної комунікативної ситуації, розглядаємо її як відображення зодіакальних архетипів в індивідуальній та колективній національній свідомості (Б.Л. Ван-дер-Варден).

Зодіакальні архетипи є елементами давнього світогляду, що передають розуміння небесних явищ та їх вплив на людину в космологічних та космогонічних міфах (Н.В. Федорова), визначаючи пряму залежність між розташуванням зірок, Планет та Сузір'їв при народженні й особливостями характеру і здібностями людини (М.О. Давидов), розкриваючи особливості їх взаємодії між собою та з навколишнім світом (О. Золотокрилін). Такі архетипи розкриваються через явища природи, їх міфологічне відбиття, що сформували астрологічні образи планет; через риси людського характеру, її думки й почуття (О.М. Щепановська) як елементи індивідуальної й національної картин світу.

Розуміючи стратагему як конструкт ІАКС, що есплікується в її комунікативну поведінку і виражається за допомогою різних ДК, у науковий обіг теорії міжкультурної комунікації вводимо поняття “діалогова стратагема”, під яким розуміємо культурно зумовлений художній сценарій позиціонування учасників діалогу, що відображає в ІАКС письменника стратумно-стратегічну колекцію ідеологічно-ментальних хитрощів певного народу у формі різних типів ДК, що мають знаково-символічну природу і співвідносяться з зодіакальними архетипами.

У другому розділі “**Методологічні принципи дослідження діалогових стратагем в індивідуально-авторській картині світу**” розроблено комплексну методику ідентифікації діалогових стратагем в ІАКС китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст., аргументовано її доцільність та ефективність.

Методика аналізу діалогових стратагем спирається на методологічні принципи антропоцентризму (врахування людського фактору), історизму (виявлення динаміки різних типів діалогових стратагем), культурного детермінізму (відображення впливу культурно зумовленого характеру людської поведінки та світогляду на вибір діалогових стратагем), функціоналізму (встановлення функцій діалогових стратагем у мовленні), прагматизму (розуміння діалогової стратагеми як схематично організованої послідовності мовленнєвих актів, які відповідають культурно та національно зумовленим комунікативним стратегіям), структуралізму (визначення синтаксичних та семантичних відмінностей ДК через подібності й відмінності в наборах їх трансформацій).

Дослідження діалогових стратагем в ІАКС китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст. здійснено у чотири етапи.

На *першому* етапі з китайських та українських художніх текстів XVIII – поч. XXI ст. відібрано 1308 ДК, у тлумаченні яких міститься семантична вказівка на їх стратагемність (647 – з китайських художніх текстів та 661 – з українських).

Другий етап передбачав ідентифікацію типів діалогів із подальшою трансформацією у діалогові стратагеми, визначивши їх здатність до впливу на адресата, та встановлення відповідності народним прислів'ям. На основі *методики прагматичного аналізу*, виходячи з класифікації мовленнєвих актів, стало можливим визначення 4 універсальних типів ДК (риторичного, фатичного, конфліктного, імперативного). *Метод комунікативних парадигм та лінійно-акцентних перетворень* сприяв установленню їх трансформацій у національно-марковані діалогові стратагеми. На основі *методу перцептивного аналізу* описано комунікативні наслідки через механізм сприйняття повідомлення адресатом. *Лінгвокультурологічний аналіз* дозволив виявити ступінь відповідності діалогових стратагем прислів'ям як утворенням, що акумулювали багатовікові традиції китайського й українського етносів, а *контент-аналіз* – впорядкувати отриману інформацію при дослідженні змісту текстів.

На *третьому* етапі важлива роль була відведена *описовому методу*, за допомогою якого було здійснено семантичну й функціональну характеристику варіантних видів діалогу та інваріантних типів ЗДС (“Змія”, “Кролик”, “Миша”, “Тигр” та “Кінь”). За допомогою *контекстно-інтерпретаційного методу* встановлено пряму залежність між впливом історичних та соціокультурних чинників на формуванням діалогових стратагем як проявів колективного й індивідуально-авторського світоглядів (подібний історичний контекст сприяв утворенню 3 спільних типів ЗДС: “Змія”, “Кролик” та “Кінь”).

Четвертий етап був зорієнтований на виявлення динаміки та структурно-функціональних трансформацій ДЗС у зіставній площині. Ґрунтуючись на *методиці трансформаційного аналізу*, визначено семантичні (зміна стратагемного наповнення) і формальні перетворення (видозміна схематичних формул та прагматичні трансформації) у ДК в ІАКС китайських та українських письменників у певну історичну добу. Застосування *зіставного методу* дало можливість простежити динаміку діалогових стратагем у китайських та українських художніх текстах протягом XVIII – поч. XXI ст.. Ця процедура супроводжувалась *кількісно-якісними підрахунками*.

За *основу зіставлення* (tertium comparationis) було обрано діалогову стратагему, ступінь вияву якої сприяв ідентифікації спільних і відмінних типів ДЗС, притаманних китайській та українській культурам протягом XVIII – поч. XXI ст.

У **третьому розділі “Типи діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII ст.”** визначено інваріантно-зодіакальні діалогові стратагеми “Змія” та “Кролик”, які є відображенням художнього мислення китайських та українських письменників XVIII ст., та проаналізовано їх варіантні складові.

Спираючись на праці М. Джонсона, Г.Д. Заньковської, Дж. Лакоффа, Ю.С. Степанова, Г.В. Токарева та ін., аналіз діалогової стратагеми здійснюємо у термінах інваріантно-варіантного лінгвокультурного концепту. Безпосередньо інваріанті типи діалогових стратагем визначено відповідно до архетипних зодіакальних найменувань за Східним календарем або Східним календарем тваринного циклу (В.Є. Лебеденко, E. Kirk, J.R. Lewis).

У країнах Східної та Південно-східної Азії уважається, що людина, народжена у рік певної “тварини”, набуває вроджені якості, притаманні цьому знаку. Варіантні види діалогових стратагем за культурним змістом було співвіднесено із прислів’ями, що відповідають домінантним стратагемам.

Антикитайська політика маньчжурів та неспокій у зв’язку з боротьбою за владу в Україні вплинули на формування діалогових зодіакальних стратагем (далі – ДЗС) як відображення картини світу китайців (“Змія”) та українців (“Кролик”).

ДЗС “Змія”, яка відображає у китайських художніх текстах XVIII ст. обережність, вміння приховувати дійсні наміри за вдаваною поведінкою, збивати з пантелику та маніпулювати, моделюється чотирма варіантними видами ДК: риторичним (“难道怕我上学去，撂的你们了不成？” “念书是很好的事” – “Невже ти боїшся, що я поїду на навчання та віддалюся від Вас?” “Навчання дуже важливе”), фатичним (“你第几个？” “第四” “明日就叫‘四儿’。没的玷辱了好名好姓的！” – “Ти яка?” “Четверта” “Починаючи з завтра будеш ‘Четвірка’. Не варто псувати гарні імена”), конфліктним (“你老只会混说，难道叫我打劫去不成？” “谁叫你去打劫呢？我倒替你们想出一个机会来” – “Ти завжди говориш дурниці, невже ти схилиєш мене до крадіжки?” “Хто змушує тебе красти? Я мушу вигадати щось замість вас”) та імперативним (“一个小道士儿剪蜡花的” “快带了那孩子” – “Один монах на доріжці вирізає візерунок на тканині”; “Приведіть його сюди”).

Морально-етична специфіка китайського спілкування XVIII ст. зумовила домінанту фатичного типу ДК (59%) з перевагою етикетних комунікативів та перформативів у формі односкладних безособових та називних речень (“叫蕙香”).

Схильність до прикрашання дійсності, жертовності, скритності та лицемірства відображено в ДК українських художніх текстів XVIII ст., що визначають специфіку української ДЗС “Кролик”, яка моделюється чотирма варіантними видами: риторичним (“Ви люди не багаті”, “Єсть і бідніші”, “Та можна вашому горю і пособити; у мене єсть на приміті чоловіга <...> наш возний”), фатичним (“А щоб з Енеєм лад зробити <...> мушу дари одрядити” “Йому Лавинію оддай. Сим сватовством нам мир даруєш”), конфліктним (“Ви глядіть своїх чубів” “Тебе ніхто не проведе <...> Спаси народ фригійський бідний, щоб жив і Тур, щоб жив Еней!”) та імперативним (“Я добрую вам раду дам <...> човни попалім” “Спасеть же біг тебе, бабусю!”).

Намагання гетьманства відстояти українську державність вплинуло на відображення в художній літературі відповідної риторики. Домінантним у цей час стає риторичний тип ДК із перевагою квеситивів із дієсловами неозначеної форми І дієвідміни та особової форми II дієвідміни (послихати); дієсловами особової

форми I дієвідміни 2 особи множини (*везете*); констативів, виражених односкладними називними реченнями (*“Троянець я”*). Попри те, що виділені варіантні види ДК є спільними для досліджуваних мов, їх стратагемна наповненість різниться залежно від типу ДЗС. Виявлено також відмінності форм реалізації директивів у риторичному, конфліктному та імперативному видах ДК, які в китайській мові виражені реквестивами *应该, 罢* та імперативними конструкціями: *“让 + дієслово”*; *“дієслово + 着 + 了”*. В українській мові – ін’юктивами з використанням особових дієслів I та II дієвідміни наказового способу (*прийміть, попліть, послухайте*).

Таблиця 1

**Кількісно-якісна кореляція діалогових конструкцій XVIII ст.
у китайській та українській мовах**

№	Тип ДК	ДЗС “Змія”		ДЗС “Кролик”	
		К-ть од.	%	К-ть од.	%
1	Риторичний	54	18	68	54
2	Фатичний	177	59	13	11
3	Конфліктний	41	14	27	21
4	Імперативний	28	9,1	18	14
	Разом:	300	100	126	100

У четвертому розділі **“Типи діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XIX ст.”** визначено інваріантно-зодіакальні діалогові стратагеми **“Миша”** та **“Змія”** як відображення художнього мислення китайських та українських письменників XIX ст., проаналізовано їх варіантні складові та відзначено трансформацію ДЗС порівняно з XVIII ст.

Боротьба за владу між маньчжурами, КПК та Гоміндан у Китаї та утиски українства з боку Російської імперії протягом XIX ст. вплинули на формування світоглядних та комунікативно-поведінкових моделей китайців та українців, втілюючись у ДЗС **“Миша”** (кит.) та **“Змія”** (укр.).

ДЗС “Миша”, яка відображає у китайських художніх текстах XIX ст. хитрість, безжалісність, цинізм та опосередковану критику, моделюється чотирма варіантними видами ДК: риторичним (*“你天天在这里看的是什么书?” “我并不在看书, 不过样子一定不好看, 所以把这几本书摊放着的”* – *“Що за книжку Ви тут цілий день читаєте?” “Я нічого не читаю, просто це виглядає не гарно, тому я і розклав тут книжки”*), фатичним (*“你有什么痛苦的事?” “可以告诉你。我看出你跟你堂兄余敬唐不是一样的人”* – *“Що в тебе за проблеми?” “Скажу. Мені здається, що ти не схожа на інших”*), конфліктним (*“你每晚在外边, 可在与坏人作伙友么?” “恶魔, 你现在是没有爱人的资格的呀!”* – *“Цими днями ти всі вечори проводиш не вдома, чи не завела якихось поганих знайомих?” “Диявол! Твоя поведінка нелюдська!”*) та імперативним (*“咱中国岂不眼看就要亡国了!” “您别这样说好不好? 国家兴亡匹夫有责”* – *“Нашу країну чекає загибель!” “Не кажіть так, пане Лін! Майбутнє країни – справа кожного громадянина”*).

Домінантним у китайських художніх текстах XIX ст. є риторичний тип з перевагою квеситивів, утворених питальними займенниками (什么), конструкціями з модальними дієсловами та займенниковими суфіксами (“可以... 么”), а також констативів, утворених стверджувальними дієслівними рамковими конструкціями (“是... 的”). Стратегічний зміст риторичного типу ДК “走為上計” (“Краще піти додому покласти сітку, ніж біля води на рибу дивитись”) змінюється на “瞞天過海” (“Лисиця повчає, щоб обікрасти”): від прагнення уникнути конфлікту за допомогою хитрощів і маніпуляцій.

Якщо для Китаю ДЗС “Змія” є доміантною у XVIII ст., то в Україні вона відтворює суспільні настрої XIX ст. і моделюється чотирма варіантними видами ДК: риторичним (“Ізйду у пустиню” “Годі ж, Ригоровичу!”), фатичним (“А відкіля тебе бог приніс?” “Я і тутешня, я й зовсім не відсіль”), конфліктним (“Іроде! <...> навчив би я тебе шануватись! Чого ж ти, осьо, од мене хочеш?” “Нічою більш, розкажи тільки, як ти добравсь піхтурою до табору”) та імперативним (“Нам довлієть іскореняти (їх)” “Як же ти їх, Ригоровичу, скорениш?” “Отець ваш їх у річці топляє. Повеліть чи топить їх?” “Та топить!”).

Домінантним типом ДК в українських художніх текстах XIX ст. є імперативний (50%) з перевагою директивів у формі простих та складнопідрядних речень з особовими дієсловами I та II дієвідміни (подобаеть, довлієть).

Таблиця 2

**Динаміка та кількісно-якісна кореляція діалогових конструкцій
XVIII ст. – XIX ст. у китайській та українській мовах**

№	Тип ДК	ДЗС “Змія” (XVIII ст.)		ДЗС “Кролик” (XVIII ст.)		ДЗС “Миша” (XIX ст.)		ДЗС “Змія” (XIX ст.)	
		К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%
1	Риторичний	54	18	68	54	61	55	20	13
2	Фатичний	177	59	13	11	25	22	19	12
3	Конфліктний	41	14	27	21	13	12	39	25
4	Імперативний	28	9,1	18	14	12	11	80	50
	Разом:	300	100	126	100	111	100	158	100

Спільними зодіакальними діалоговими стратегіями XIX ст. є: збіг китайської діалогової стратегії “Змія” XVIII ст. з українською – XIX ст.; збільшення показників імперативних ДК в обох ДЗС; кореляція промісивів з менасивами (кит. – рамкова конструкція для передавання емоційності (“再也不... 了”); укр. – особові дієслова II дієвідміни) та промісивів з директивами (кит. – наказових граматичних конструкцій (“别... 了”); укр. – дієслів I дієвідміни 3 особи однини наказового способу у конфліктних ДК); відмінними: домінування риторичного та імперативного типів ДК.

У п'ятому розділі “Типи діалогових стратегій в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XX ст.” визначено інваріантно-зодіакальні діалогові стратегії “Кролик” та “Тигр” як відображення художнього мислення китайських та українських письменників XX ст.

Суспільні настрої Китаю у період Культурної революції та опір впливу радянської влади на свідомість українського письменства були відтворені у ДЗС “Кролик” (кит.) та “Тигр” (укр.).

Якщо у XVIII ст. ДЗС “Кролик” характеризувала картину світу українців, то у ХХ ст. вона є домінантною для Китаю і моделюється чотирма варіантними видами ДК: риторичним (“要是三先生马上把各店收歇，那么，就到了中秋节，也收不回我们的款子” “到那时候，也许我不必提那注钱到上海来了！” – “Якщо навіть пан Сань закриває свої магазини та банк, то до свята Середини осені нам своїх грошей не повернути” “До того часу мені ймовірно не буде потреби переводити гроші у Шанхай”), фатичним (“要是你和荪甫肯加入，这件事就算定规了，不然，大家拉倒！” “我就不明白为什么你还想做多头” – “Якщо ти з Сунь Фу зможете докласти, то справа, вважай, вирішена, а як ні, то всі пропадуть!” “Ніяк не збагну, чому ти все таки хочеш грати на біржі?!”), конфліктним (“丁医生的使命却是要燃起吴老太爷身里的生命之火，而不是扑灭那个火” “你又在做诗么？死掉了人，也是你的诗题了！” – “Можна вважати, що місія лікаря Дін – врятувати полум’я життя, що ще жевріє в дідуся, не дати йому загаситися” “Ти знову все поетизуєш! Людина помре, ти теж будеш писати свої віршики?!”) та імперативним (“所以要到明天后市我们这才动手补进来” “那时候，西北军退却的捷报也在各方面哄起来了！” – “Тому нам варто з завтрашнього вечора до кінця місяця” “До того часу Народна армія відступить і чутка про перемогу розлетиться по всіх усяодах!”).

Простежується зменшення показників риторичного виду ДК до 33% (XVIII ст. – 18%, XIX ст. – 55%), що супроводжується змінами його страгемного наповнення: від тактики уникнення конфліктних ситуацій та обману адресата до вмілої маніпуляції у сприйнятті дійсності. Це пояснюється небажанням влади вступати у відкрите протистояння з інтелігенцією.

Незважаючи на зменшення кількісних показників, домінантним залишається риторичний вид ДК з перевагою квеситивів, утворених питальними реченнями з використанням форм запитання через заперечення, риторичних запитань та питальних займенникових суфіксів (是不是, 么, 没有), а також констативів, представлених дієслівними конструкціями (“是...的”, “非要...不可”).

ДЗС “Тигр”, яка відображає в українських художніх текстах ХХ ст. схильність до перебільшення, до створення конфліктних ситуацій і агресії, вміння користуватись слабкостями супротивника, моделюється чотирма варіантними видами ДК: риторичним (“Другі прийдуть і все одно заберуть колоски. Бабуся не встане” “Треба забрати”), фатичним (“Нам небагато треба” “Мені б кістка конева поперек горла застрягла”), конфліктним (“Отже, для більшої вигоди треба переступити першу Божу заповідь?” “Маловірний, чому усумнівся?” “Бо маю розум у голові”) та імперативним (“Чи з млина борошно дають. Я нетутешній” “Ждіть” “Когось на млині торкнути в бік, враз би борошно висипав” “Їх торкнеш!” “Як багато збереться, мурав’ї ведмеда женуть”). Домінантним є конфліктний вид ДК (33%) (з перевагою менасивів, виражених простими розповідними реченнями з дієсловами І дієвідміни 1 особи множини майбутнього часу (“Ось покажем!”) та емоційно-забарвленої лексики (куркуль, есплутатор)).

Стратегія перебільшення та прикрашання фактів нівелюється спрямованістю на дискредитацію опонента та створення конфліктних ситуацій.

Спільними характеристиками китайських та українських ДЗС у ХХ ст. є: збіг китайської діалогової стратагеми “Кролик” (ХХ ст.) та української – (ХVІІІ ст.); збільшення кількісних показників фатичного та конфліктного видів ДК; відмінними: кількісні показники та стратагемний зміст варіантних ДК.

Таблиця 3

**Динаміка та кількісно-якісна кореляція діалогових конструкцій
ХVІІІ ст. – ХХ ст. у китайській та українській мовах**

№	Тип ДК	ДЗС “Змія” (ХVІІІ ст.)		ДЗС “Кролик” (ХVІІІ ст.)		ДЗС “Миша” (ХІХ ст.)		ДЗС “Змія” (ХІХ ст.)		ДЗС “Кролик” (ХХ ст.)		ДЗС “Тигр” (ХХ ст.)	
		К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%
1	Риторичний	54	18	68	54	61	55	20	13	43	33	43	23
2	Фатичний	177	59	13	11	25	22	19	12	36	28	53	29
3	Конфліктний	41	14	27	21	13	12	39	25	29	22	59	33
4	Імперативний	28	9,1	18	14	12	11	80	50	21	17	27	15
	Разом:	300	100	126	100	111	100	158	100	129	100	182	100

У шостому розділі “Типи діалогових стратагем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників початку ХХІ ст.” визначено спільну для китайського та українського світоглядів інваріантно-зодіакальну діалогову стратагеми “Кінь”, проаналізовано її варіантні складові в обох мовах.

Поглиблення міжкультурної комунікації, прагнення до кооперації в умовах глобалізації на тлі невдоволення різними політичними подіями на поч. ХХІ ст. в обох соціумах має спільні риси, що відтворено у ДЗС “Кінь”.

ДЗС “Кінь”, яка відображає у китайських та українських художніх текстах поч. ХХІ ст. здатність до нанесення неочікуваної атаки, підступність, раціональність та вміння поставити опонента у не вигідні умови, моделюється чотирма варіантними видами ДК:

– кит.: риторичним (“你每天来我的办公室是因为我命令你?” “其实我是在欲擒故纵来着” – “Ти щодня приходиш у мій офіс тому що я твій керівник?” “Ви загнали мене у кут”), фатичним (“谢谢你来陪我” “这是我应该做的么” – “Дякую, що пішов зі мною” “Це мій обов’язок!”), конфліктним (“这书写得挺好的啊!” “以后这种书不许看! 看多了思想非出岔子不可!” – “Це дуже хороша книжка!” “Більше її не читай! Інакше все тобі в голові перевернеться!”), імперативним (“我不看电视了, 因为和你玩比看电视更有趣。跟我学美术你会发现更有趣” “我学” – “Я не дивлюсь телевизор через те, що з тобою гратись цікавіше. Проте, вчитися зі мною малюванню ще цікавіше” “Я вчитимусь”);

– укр.: риторичним (“Можже, Лідуся і діло каже” “Ви краще Ліду до тям повертайте. А з Платоном я сам розберуся”), фатичним (“Я допоможу! Невже не зрозуміла куди потрапила?!” “Не любите ви мене!”), конфліктним (“Ану прокидайся, сучко мала! Запам’ятай. Не погодишся з нею – загризу!” “Так, мамо”)

та імперативним (“Ходімо до церкви!” “Та хто тобі в таку рань церкву відчинить?” “Бог! Кайся, нянько, бо така грішна!”).

На початку ХХІ ст. зменшуються кількісні показники всіх видів ДК за винятком риторичного, який продовжує домінувати.

Тут переважають квеситиви, утворені у китайській мові питальними займенниками (什么, 为什么, 怎么) та питальними рамковими конструкціями (“不是... 不能... 吗”, “想... 吗”, “恐怕... 的吧”); а в українській – дієсловами II дієвідміни 2 особи однини та питальними займенниками (що, навіщо, який), прислівниками (як, де) та частками (чи), а також та констативи, утворені стверджувальними рамковими конструкціями (“是... (的)”) (“总裁的健康就是员工的幸福” – “Здоров’я директора – радість для компанії”), а в українській – простими непоширеними стверджувальними називними реченнями (“Я сирота!”).

Стратегемний зміст риторичного виду ДК у китайській мові змінюється з тактики обману опонента та маніпуляції ним на пасивне очікування виснаження супротивника, а в українській – з уміння отримувати користь із ситуації на протидію активно налаштованому опоненту.

Таблиця 4

**Динаміка та кількісно-якісна кореляція діалогових конструкцій
XVIII ст. – поч. ХХІ ст. у китайській мові**

№	Типи ДК	ДЗС “Змія” (XVIII ст.)		ДЗС “Миша” (XIX ст.)		ДЗС “Кролик” (XX ст.)		ДЗС “Кінь” (поч. ХХІ ст.)	
		К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%
1	Риторичний	54	18	61	55	43	33	63	59
2	Фатичний	177	59	25	22	36	28	18	17
3	Конфліктний	41	14	13	12	29	22	17	16
4	Імперативний	28	9,1	12	11	21	17	9	8
	Разом:	300	100	111	100	129	100	107	100

Таблиця 5

**Динаміка та кількісно-якісна кореляція діалогових конструкцій
XVIII ст. – поч. ХХІ ст. в українській мові**

№	Тип ДК	ДЗС “Кролик” (XVIII ст.)		ДЗС “Змія” (XIX ст.)		ДЗС “Тигр” (XX ст.)		ДЗС “Кінь” (поч. ХХІ ст.)	
		К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%	К-ть од.	%
1	Риторичний	68	54	20	13	43	23	97	50
2	Фатичний	13	11	19	12	53	29	39	20
3	Конфліктний	27	21	39	25	59	33	49	25
4	Імперативний	18	14	80	50	27	15	10	5
	Разом:	126	100	158	100	182	100	195	100

Спільними характеристиками китайської та української ДЗС поч. ХХІ ст. є: наявність ДЗС “Кінь” в ІАКС китайських та українських письменників та домінантний вид риторичних ДК; відмінними: кількісні показники використання варіантних ДК.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретика концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) художній *діалог* – це когнітивно-дискурсивний феномен, який у широкому смислі розглядається як структура колективної й індивідуально-авторської свідомості, а у вузькому – як діалогова конструкція – група з двох або більше граматично самостійних речень, пов'язаних між собою спільним змістом та будовою, що становлять одне розгорнуте повідомлення; 2) художній діалог є конструктором ІАКС, що віддзеркалює етнокультурні особливості мислення та світосприйняття окремого народу, тобто його страатагемність; 3) під *страатагемою* розуміємо концептуальну модель людської свідомості, що має стратову природу, ядром якої є стратегія, а периферійними стратами – національні, культурні, філософські та історичні напашарування; 4) відображенням мовнокультурної ідентичності письменника в ІАКС є *діалогова страатагем*, що співвідноситься зі знаками зодіаку за Східним календарем як форма колективної та індивідуальної свідомості, відображенням якої є комунікативно-поведінкові стереотипи китайців й українців.

Діалогова зодіакальна страатагем – це культурно зумовлений художній сценарій позиціонування учасників діалогу, що відображає в ІАКС стратумно-стратегічну колекцію ідеологічно-ментальних хитрощів як окремих особистостей, так і цілих національних колективів у формі різних типів ДК, що мають знаково-символічну природу, співвідносну з прислів'ями як фіксаторами ДЗС.

Розроблена комплексна методика виявилася ефективною для зіставлення діалогових страатагем в ІАКС китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст. На основі методики прагматичного аналізу було визначено 4 типи ДК (риторичний, конфліктний, імперативний та фатичний) з відмінними інваріантно-зодіакальними типами діалогових страатагем.

ДЗС “Змія” (кит. тексти XVIII ст., укр. – XIX ст.) корелює з такими прислів'ями: кит. “走為上計” (“Краще піти додому полагодити сітку, ніж біля води на рибу дивитись”), “(明修棧道) 暗渡陳倉” (“Кусюче тигреня зубів не показує”), “空城計” (“При світлі лампи колір не розрізнити”), “借刀殺人” (“Панувати над варварами, використовуючи їх самих”) / укр. “Лучче в боцці, неже в чужій головці”, “Часи для краси, а врем'я по сонцю”, “Хвастливого з багатим не розбереш”, “Добре чужими руками жар загрібать”.

ДЗС “Кролик” (кит. тексти XX ст., укр. – XVIII ст.) корелює з такими прислів'ями: кит. “樹上開花” (“На залізному дереві розквітнуть квіти”), “李代桃僵” (“Втратив майно – уникнув біди”), “釜底抽薪” (“Навіть товста мотузка починає гнити з однієї нитки”), “笑裡藏刀” (“На вустах мед, а за пазухою ніж”) / укр. “Пристав нові двері до старої лазенки”, “Треба сто пар волів віддати, аби добру жінку мати”, “Тиха вода греблі рве”, “На словах милості просить, а за халявою ніж носить”.

ДЗС “Миша” (кит. тексти XIX ст.) корелює з такими прислів'ями: “瞞天過海” (“Лисиця повчає, щоб обікрасти”), “美人計” (“Отрута чорного скорпіона або зеленої змії не така небезпечна, як отрута, прихована у серці жінки”), “趁火打劫” (“Кидати каміння у впалого до колодязя”), “指桑罵槐” (“З'їла м'ясо кішка, а сварять пса”).

ДЗС “Тигр” (укр. тексти ХХ ст.) корелює з такими прислів’ями: “З комара зробили вола”, “Як кажуть, то й батька в’яжуть”, “Мое діло, як кажуть, мірошницьке: запусти та й мовчи”, “Не кожен слабий, що стогне”.

ДЗС “Кінь” (кит. та укр. тексти поч. ХХІ ст.) корелює з такими прислів’ями: кит. “反客為主” (“Негода може прийти несподівано”), “偷梁換柱” (“Вивісити навітрину баранячу голову, а продавати собачатину”), “擒賊擒王” (“Хочеш убити змію – бий по голові, хочеш знищити банду – лови ватажка”), “調虎離山” (“Важко впоратись з блохою, яка кусає тебе під ковдрою”) / укр. “Пусти чорта в хату, то він и на піч залізе”, “Він багато робить, щоб нічого не робити”, “Без гетьмана військо гине”, “Вислідилі лиса в ямі”.

Установлено закономірності між образно-сисловою сутністю ДЗС та домінантними для кожної доби типами ДК. Для ДЗС “Змія” домінантним виявився фатичний тип ДК китайських художніх текстів ХVІІІ ст. (з перевагою етикетних комунікативів та перформативів), що зумовлено пануючою цензурою у Китаї та комунікативною етикою того часу, а в українських художніх текстах ХІХ ст. – імперативний тип (з перевагою директивів), який відтворює форму патріотичної громадської діяльності українських письменників в умовах утисків та заборон з боку владної верхівки.

Для ДЗС “Кролик” домінантним виявився риторичний тип ДК у китайських художніх текстах ХХ ст. (з перевагою квеситивів та констативів), що зумовлено початком знайомства Китаю з науковими та культурними надбаннями Заходу, та в українських – ХVІІІ ст. (з перевагою квеситивів та констативів), що пояснюється боротьбою за владу між гетьманством, Російською імперією та Річчю Посполитою. Для ДЗС “Миша” – риторичний тип ДК у китайських художніх текстах ХІХ ст. (з перевагою квеситивів та констативів), що пояснюється впливом іноземних держав на життя Китаю. Для ДЗС “Тигр” – конфліктний тип ДК в українських художніх текстах ХХ ст. (з перевагою менасивів), що відображає вплив радянської влади на українське письменство. Для ДЗС “Кінь” – риторичний тип ДК у китайських та українських художніх текстах поч. ХХІ ст. (з перевагою квеситивів та констативів), актуалізованих широкими міжкультурними контактами, прагненням до кооперації в умовах глобалізації.

Підтверджено вплив історичних та соціокультурних чинників на формування діалогових стратегій. Антикитайська політика маньчжурів у ХVІІІ ст. та утиски українства з боку Російської імперії у ХІХ ст. відображають характеристики ДЗС “Змія”. Неспокій у зв’язку з боротьбою за владу в Україні ХVІІІ ст. збігається з настроями китайського суспільства в період Культурної революції ХХ ст. і проявляється у ДЗС “Кролик”. Невдоволення різними політичними подіями на початку ХХІ ст. в обох соціумах має спільні риси, відображені у ДЗС “Кінь”. Відмінність зафіксовано у типах китайських ДК ХІХ ст., характерних для ДЗС “Миша”, що відображає боротьбу за владу між маньчжурами, КПК та Гоміндан, та у типах українських ДК ХХ ст., що корелюють з ДЗС “Тигр” як проявом впливу радянської влади на свідомість українського письменства та їхній опір всіма можливими способами.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні стратагемності китайського етносу з іншими європейськими народами та їхньому відображенні в інших типах дискурсів, насамперед, у дипломатичному.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Біляніна В.І. Теоретико-методологічні засади вивчення діалогічних конструкцій у комунікативній лінгвістиці / В.І. Біляніна // Сходознавство. – [зб. наук. пр.] / [за ред. О.О. Хамрая]. – Київ : Інститут сходознавства імені Агатангела Кримського НАН України, 2013. – Вип. 64. – С. 3–14.
2. Біляніна В.І. Типи діалогових конструкцій у мові китайської художньої літератури ХХІ ст. / В.І. Біляніна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – [зб. наук. пр.] / [за ред. П.Ю. Саухи]. – Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. – Вип. 78. – Т. 6. – С. 21–27.
3. Біляніна В.І. Відображення національно-культурних особливостей стратегічного мислення китайських і українських письменників в індивідуально-авторських картинах світу / В.І. Біляніна // Вісник Запорізького національного університету. Серія “Філологічні науки”. – [зб. наук. пр.] / [за ред. П.І. Білоусенка]. Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2016. – Вип. I. – С. 13–18.
4. Біляніна В.І. Типи діалогових конструкцій у мові китайської художньої літератури ХVІІІ ст. / В.І. Біляніна // Science and education a new dimension : Philology. – [Dr. Xenia Vamos (ed.)]. – Budapest, 2014. – II (5). – Issue 28. – С. 38–42. – p–ISSN 2308–5258, e–ISSN 2308–1996.
5. Біляніна В.І. Типи діалогових конструкцій у мові китайських художніх текстів другої половини ХХ ст. / В.І. Біляніна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Східні мови та літератури”. – [зб. наук. пр.] / [за ред. Г.Ф. Семенюк]. – Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – Вип. I. – Т. 21. – С. 5–8.
6. Біляніна В.І. Наративний тип діалогових стратагем у китайських та українських художніх текстах ХVІІІ–ХХІ ст. / В.І. Біляніна // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія “Філологічні науки” (Мовознавство). – [зб. наук. пр.] / [за ред. О.А. Бабелюк]. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2016. – Вип. V. – Т. 1. – С. 32–35.
7. Біляніна В.І. Діалогові стратагеми у китайських та українських художніх текстах / В.І. Біляніна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”. – [зб. наук. пр.] / [за ред. І.В. Ступак]. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 123–127.
8. Біляніна В.І. Інформативно-обмінний тип діалогових стратагем у китайських та українських художніх текстах ХVІІІ–ХХІ ст. / В.І. Біляніна // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури”. – Львів : Наукова філологічна організація “ЛОГОС”, 2016. – С. 24–27.

9. Біляніна В.І. Структурно-семантичне дослідження діалогу як одне з провідних завдань дискурсології / В.І. Біляніна // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції “Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти” (Київ, 17 квітня, 2014). – Київ : Кафедра, 2014. – С. 29–31.

10. Біляніна В.І. Стратегемний характер міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / В.І. Біляніна // Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Філологія XXI століття : теорія, практика, перспективи” (Одеса, 22 квітня, 2016). – Одеса : Одеський лінгвістичний вісник, 2016.

АНОТАЦІЯ

Біляніна В.І. Типи діалогових стратегем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2017.

У дисертації запропоновано новий підхід до розкриття стратегічно-стратумної природи діалогових стратегем в китайській та українській мовах; визначено концептуальний взаємозв'язок між інваріантно-зодіакальними типами діалогових стратегем та їх варіантними відповідниками в китайській та українській мовах протягом XVIII – поч. XXI ст.; встановлено співвідношення смислів діалогових стратегем із прислів'ями як фіксаторами багатовікового досвіду китайського й українського народів; розроблено класифікацію діалогових стратегем як ментальних конструктів індивідуально-авторських картин світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.; виявлено динаміку культурно-детермінованих типів діалогових стратегем в індивідуально-авторських картинах світу китайських та українських письменників XVIII – поч. XXI ст.

Ключові слова: стратегема, діалогова стратегема, зодіакальні типи діалогових стратегем, діалогова конструкція, індивідуально-авторська картина світу.

АННОТАЦИЯ

Белянина В.И. Типы диалоговых стратегем в индивидуально-авторских картинах мира китайских и украинских писателей XVIII – поч. XXI ст. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2017.

В диссертации предложен новый подход к раскрытию стратегически-стратумной природы диалоговых стратегем в китайском и украинском языках. Предложено определение диалоговой стратегемы как ядра ИАКМ писателя. Произведена реконструкция диалоговых стратегем как культурно маркированных сложных коммуникативных образований.

Установлены четыре типа ДК в ИАКМ китайских и украинских писателей XVIII – нач. XXI ст. с различными инвариантно-зодиакальными типами диалоговых стратагем, характерных для двух национальных культур.

Диалоговая стратагема в китайском и украинском языках является культурно обусловленным художественным сценарием позиционирования участников диалога, который отражает в ИАКМ стратумно-стратегическую коллекцию идеологически-ментальных хитростей как отдельных личностей, так и целых национальных коллективов в форме разных типов ДК, имеющих знаково-символическую природу, и позволяющих реконструировать национально-культурные коды художественного текста.

Теоретическими предпосылками диссертационного исследования являются следующие: 1) художественный диалог является когнитивно-дискурсивным феноменом, который в работе рассматривается в широком смысле как структура коллективного и индивидуально-авторского сознания, а в узком как ДК – группа из двух или больше грамматически самостоятельных предложений, связанных между собой общим содержанием и структурой и представляющих одно развёрнутое сообщение; 2) ИАКМ находится в соотношении с текстовой и языковой картинами мира как отражение этнокультурных особенностей мышления и мировосприятия отдельного народа; 3) концептуальным отражением культурно-языковой идентичности писателя в ИАКМ является диалоговая стратагема.

Установлено, что 4 вариантных вида ДК (риторический, конфликтный, императивный и фатический) отражают суть диалоговых стратагем, которые соотносятся с зодиакальными коммуникативными поведенческими стереотипами представителей Китая и Украины и являются ядром ИАКМ китайских и украинских писателей XVIII – нач. XXI ст. Данные ДК характерны для национального мышления, общественных настроений и философско-культурных традиций китайцев и украинцев в каждый исторический период. Выявлено смысловое соотношение диалоговых стратагем и пословиц китайского и украинского этносов как фиксаторов данных ментальных конструктов.

В результате сопоставления диалоговых стратагем в ИАКМ китайских и украинских писателей определены инвариантно-зодиакальные типы диалоговых стратагем, присущих китайской и украинской культурам XVIII – нач. XXI ст.: XVIII ст. – “Змея” (кит.), “Кролик” (укр.); XIX ст. – “Крыса” (кит.), “Змея” (укр.); XX ст. – “Кролик” (кит.), “Тигр” (укр.); нач. XXI ст. – “Лошадь” (кит. и укр.).

Было установлено совпадение китайской ДЗС “Змея” XVIII ст. с украинской – в XIX ст.; украинской ДЗС “Кролик” XVIII ст. с китайской – в XX ст.; китайской и украинской ДЗС “Лошадь” – в начале XXI ст.

Ключевые слова: стратагема, диалоговая стратагема, зодиакальные типы диалоговых стратагем, диалоговая конструкция, индивидуально-авторская картина мира.

SUMMARY

Bilianina V.I. Types of Dialogue Stratagem in the individual author's Picture of the World of the Chinese and Ukrainian writers of the XVIII – beg. XXI cent. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typology Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017.

The thesis offers a new approach to disclosure of the stratum-strategic nature of the dialogue stratagem in the Chinese and Ukrainian languages; conceptual link between the invariant zodiac types of dialogue stratagems has been set and their variant counterparts in the Chinese and Ukrainian languages during XVIII – early. XXI century have been identified; the correspondence of dialogue stratagems to proverbs as an index of the old experience of the Chinese and Ukrainian people has been defined; the classification of dialogue stratagems as mental constructs of the Chinese and Ukrainian individual author's picture of the world during XVIII - early. XXI century has been developed; the dynamics of cultural determined types of dialogue stratagems in the individual author's picture of the world of the Chinese and Ukrainian writers of the XVIII – beg. XXI century has been established.

Keywords: stratagem, dialogue stratagem, zodiacal types of dialogue stratagems, dialogue structures, individual author's picture of the world.